

Pavao Žitko

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek
pzitko@ffos.hr

Karl Rosenkranz o mladom Hegelu u svjetlu suvremene kritike na temu

Analiza teza iznesenih u prvoj cjelovitoj biografiji napisanoj o Hegelu

Sažetak

U ovom radu problematizira se doprinos prvog Hegelova biografa cjelokupnom shvaćanju njegova opusa preko razrade i analize teza i opaski vezanih za najranije korijene njegove spekulacije u mladenačkom, odnosno predjenskom i za kritiku daleko najproblematičnijem i zasigurno najmanje poznatom razdoblju njegova filozofijskog svjetonazora i stvaralaštva. Svrha je rada ukazati, s jedne strane, na neprocjenjivu vrijednost sadržaja iznesenog ovim biografskim prikazom, kao i konzultiranog materijala na kojem se biografija temelji, a koji danas posjedujemo tek u manjkavoj fragmentiranoj formi. S druge strane, bitan dio ovdje iznesenog istraživanja sastoji se od isticanja i ispravne povijesne i kritičke kontekstualizacije određenih nekonzistentnosti i interpretativnih manjkavosti, prisutnih u ovoj prvoj ikad napisanoj biografiji o Hegelu, a koje su izvršile značajan utjecaj na sukcesivno poimanje nastanka sistema i dijalektike u kasnijoj i zreloj Hegelovoj spekulaciji.

Ključne riječi

Johann Karl Friedrich Rosenkranz, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, sistem, *Nachlass*

1. Uvod

Hegelov životopis u autorstvu Johanna Karla Friedricha Rosenkranza, izvornog naslova *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben. Supplement zu Hegel's Werken*, poznatiji i jednostavnije kao *Hegel's Leben*,¹ povijesno je nezaobilazan dokument za proučavanje Hegelova djela i života. Ne samo zato što je Rosenkranz bio njegov bliski suradnik, a kao jedna od akademski najafirmiranijih osobnosti svoga vremena² nepobitno i neizostavna komponenta u kasnijem razvoju hegelijanske škole, već prvenstveno zbog toga što je utemeljen

1

Karl Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben. Supplement zu Hegel's Werken*, Verlag von Duncker und Humblot, Berlin 1844.

2

Od 1833. godine nasljednik Immanuela Kanta i Johanna Friedricha Herbarta na katedri za filozofiju Sveučilišta u Königsbergu, kojeg je bio i rektor u pet mandata u razdoblju od 1845. do 1863. godine. U imponantnom opusu autora bilježi se nadaleko poznata *Ästhetik des Häßlichen*, Verlag der Gebrüder Bornträger, Königsberg 1853., kao i *Die Pädagogik als System*, Verlag der Gebrüder

Bornträger, Königsberg 1848., dok se, među ostalim, ističu i: *System der Wissenschaft. Ein philosophisches Encheiridion*, Verlag der Gebrüder Bornträger, Königsberg 1850.; *Meine Reform der Hegelschen Philosophie. Sendschreiben an Herrn Dr. J. U. Wirth*, Verlag der Gebrüder Bornträger, Königsberg 1852.; *Diderot's Leben und Werke*, Brockhaus, Leipzig 1866.; *Hegel als deutscher Nationalphilosoph*, Duncker & Humblot, Leipzig 1870.; *Erläuterungen zu Hegel's Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*, Heimann, Berlin 1870.

na *Nachlassu* koji danas ne posjedujemo u cijelosti, a koji je Rosenkranz ne samo imao priliku konzultirati već i posjedovati određeno vrijeme,³ nakon što mu ga je Hegelova obitelj, točnije udovica Marie Helena Susanna von Tucher, predala 1840. godine, u trenutku kada je upravo njega dopao zadatak da o Hegelu napiše prvi iscrpni, tematski i kronološki zaokružen biografski prikaz. Značajan dio te biografije posvećen je upravo mladom Hegelu. Od ukupno tri knjige od kojih je djelo sastavljeno, cijela prva knjiga, sa svojih dvadeset poglavlja, problematizira i iznosi sadržaje, među ostalim, stuttgartskog, tübingenskog, bernskog i frankfurtskog perioda. Unatoč tako detaljnom prikazu, koji korijene Hegelove spekulacije izravno vezuje za prve faze razvoja njegova filozofijskog svjetonazora, trebalo je proći više od pola stoljeća da mladi Hegel postane relevantnim filozofijskim sadržajem, i to tek psihološko-genealoškim naporima Wilhelma Diltheya, kao i sistematskim pristupom problemu njegova učenika Hermanna Nohla.⁴ No ono do čega su takvi napori doveli bio je tek početak rasprave na temu, koja se akademski konsolidirala tek kritičkim izdanjima Hegelovih ranih spisa, u trilogiji *Gesammelte Schriften* (I–III) u razdoblju od 1989. do 2014. godine.⁵

U epohi *Hegel-Renaissance*, koja je započela upravo Diltheyevim i Nohlovim kritičkim opaskama, korijeni nastanka sistema i dijalektike isprofilirali su se kao ključni problemi *Jugendchriftena*, a involvirali su prvenstveno tübingensko, bernsko i frankfurtsko razdoblje, kao i prijelaz prema zrelijem jenskom periodu. Ipak, tek nedavno zaključen izdavački i kritički pothvat ponudio je adekvatne i definitivne interpretativne instrumente za shvaćanje navedenih razdoblja Hegelova stvaralaštva, pa je u svjetlu takvog i danas postojećeg kritičkog aparata, kao i preko genealogije istraživanja koja su do njega dovela, moguće preispitati Rosenkranzove teze o nastanku Hegelova sistema, kao i fragmente na koje se autor poziva u svojem predstavljanju Hegelovih prvih etapa filozofijskog stvaralaštva, i to kao biografskoj i spekulativnoj jezgri onoga što je u literaturi poznato pod već ustaljenim nazivom *Hegels Jugendchriften*.

2. Rosenkranzov centrizam kao jedna od pretpostavki pristupa

U nadaleko poznatoj, povijesno i pojmovno antologijskoj, iako, kako će to kasnije kritika primijetiti,⁶ prvenstveno tek orijentativnoj, Straussovoj podjeli hegelovske škole na lijevicu, centar i desnicu,⁷ i to ponajprije po pitanju specifičnog problema povijesne istinitosti biblijske naracije,⁸ Rosenkranzovi će stavovi biti definirani centrističkim. Sâm David Friedrich Strauss u toj se klasifikaciji pozicionirao lijevo, dok je Bruno Bauer bio naveden kao primjer desno orijentiranog svjetonazora. Takvo grananje škole svoje će uporište pronaći u onome što će Carl Ludwig Michelet 1841. godine definirati kao »dvo-smislenost« (njem. *Doppelsinnigkeit*) Hegelove spekulacije,⁹ pa će u nijansiranju pozicija i u tako postavljenom okviru interpretacije, Rosenkranz nešto kasnije biti viđen i kao blago usmjeren na lijevo,¹⁰ ne gubeći pritom etiketu, prije svega, centristički utaborenog eksponenta škole.

Iako Straussova klasifikacija doista i jest najbolje prikazala i definirala Rosenkranzovu poziciju unutar različitih struja škole, tek nepuno desetljeće nakon Hegelove smrti, u doktrinarno plodnim, no međusobno oprečnim stajalištima Hegelovih sljedbenika, Rosenkranz je ironizirao takvu definiciju vlastita lika u komediji iz 1840. godine, u njegovu autorstvu i pod naslovom *Das Centrum der Spekulation. Eine Komödie*.¹¹ Rosenkranz u toj komediji ismijava, preko

Shakespearova lika Guildensterna, jednu tako apsolutnu i nipošto njegovim naporima, kao ni željama, dodijeljenu mu neutralnost koja bi podrazumijevala i svojevrсну formu autoritativnog posredništva s premisom objektivne valjanosti između tada već uvelike doktrinarno obojene ljevice (njem. *Hegellinge*) i suprotstavljene joj desnice (njem. *Hegeliter*).

3

Od 1968. godine dio *Nachlassa* nalazi se u Državnoj knjižnici u Berlinu (njem. *Staatsbibliothek zu Berlin. Preussischer Kulturbesitz*), a to je ujedno i dio koji su Hegelovi sinovi Karl i Immanuel predali Prusijanskoj državnoj knjižnici (njem. *Preussische Staatsbibliothek*) u razdoblju od 1880. do 1890. godine. Ostatak rukopisa imao je, međutim, mnogo drukčiju sudbinu. Dio je ostao u posjedu obitelji i Hegelovih sljedbenika, a dio koji je Rosenkranz držao manje bitnim i za koji je konstatirao da se radi o nevelikom broju spisa, ostao je prvotno u njegovu posjedu. U pismu Karlu E. von Holteiju, 18. siječnja 1867. godine, Rosenkranz navodi: »Čini se da mislite da sam u posjedu Hegelova *Nachlassa*. Međutim, tome nije tako. Nakon što sam ga koristio, morao sam ga vratiti obitelji i zadržao sam samo nekoliko nebitnih papira, čije sam fragmente već dao sakupljačima rukopisa.« Dio pisma nadležan filološko-genetičkoj analizi Hegelova stvaralaštva, uz isključene privatne dijelove istog, nalazi se u: Friedhelm Nicolin, »Hegels propedeutische Logik für die unterklasse des Gymnasiums«, *Hegel-Studien* 3 (1965) 1, str. 9–38, ovdje str. 36. U citiranom znanstvenom doprinosu, Nicolin na str. 35 navodi: »Pismo koje je Rosenkranz poslao Holteiju, a koje je danas ovdje priloženo, pruža mnogo dalekosežnije informacije.« Kritička literatura navodi ga kao iznimno bitnog za analizu diseminacije Hegelove ostavštine, prvenstveno zato što »nekoliko nebitnih papira« (njem. *einige gleichgültige Papiere*) formira jezgru druge najveće, iako uvelike fragmentirane, riznice Hegelova *Nachlassa*. Naime, Rosenkranzov praunuk Arnold Genthe, u svojstvu nasljednika takve i preostale ostavštine, rukopise je 1895. godine ponio sa sobom u San Francisco gdje se u potresu 1906. godine gubi jedan njihov dio, dok je ostatak 1911. godine dostavljen knjižnici Sveučilišta u Harvardu. Ta kolekcija, od otprilike dvije stotine različitih bilješki, nota i skica, uz već navedeni berlinski spremnik, predstavlja danas drugi najveći, iako i dalje nepotpuni i uvelike manjkavi izvor informacija o Hegelovu stvaralaštvu.

4

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Hegels theologische Jugendschriften*, Herman Nohl (ur.), J. C. B. Mohr, Tübingen 1907.; Wilhelm Dilthey, »Die Jugendgeschichte Hegels und andere Abhandlungen zur Geschichte des

deutschen Idealismus«, u: Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften*, sv. 4, Herman Nohl (ur.), G. B. Teubner, Leipzig 1921.

5

Prvi svezak Hegelovih spisa nastalih u razdoblju od 1785. do 1796. godine dostupan je u kritičkom izdanju: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, »Frühe Schriften I«, u: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Gesammelte Werke*, sv. 1, Friedhelm Nicolin, Gisela Schüller (ur.), Felix Meiner Verlag, Hamburg 1989. To izdanje ne sadrži *Exzerpte*, koji su publicirani dvije godine kasnije kao treći svezak trilogije, usp. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, »Frühe Exzerpte (1785–1800)«, u: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Gesammelte Werke*, sv. 3, Friedhelm Nicolin, Gisela Schüller (ur.), Felix Meiner Verlag, Hamburg 1991., dok su frankfurtski spisi od 1797. do 1800. godine dostupni u svesku: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, »Frühe Schriften II«, u: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Gesammelte Werke*, sv. 2, Walter Jaeschke et al. (ur.), Felix Meiner Verlag, Hamburg 2014.

6

Među ostalima, usp. Remo Bodei, »Introduzione«, u: Karl Rosenkranz, Remo Bodei (ur.), *La vita di Hegel*, Bompiani, Milano 2012., str. 13: »Ovo razlikovanje ne smije se smatrati *tout court* valjanim u političko-filozofijskoj sferi, već mora biti shvaćeno kao jedna 'dvo-smislena generalizacija stajališta' [tal. *equivoca generalizzazione di posizioni*].«

7

David Friedrich Strauss, *Streitschriften zur Verteidigung meiner Schrift über das Leben Jesu und zur Charakteristik der gegenwärtigen Theologie*, Olms, Tübingen 1837., str. 126.

8

Iako je osnova takve Straussove podjele u literaturi nadaleko poznata, za detaljno konzultiranje materijala usp. Willy Moog, *Hegel und die Hegelsche Schule*, Reinhardt, München 1930., str. 430 i dalje.

9

Carl Ludwig Michelet, *Entwicklungsgeschichte der neuesten deutschen Philosophie, mit besonderer Rücksicht auf den gegenwärtigen Kampf Schellings mit der Hegelschen Schule*, Duncker und Humblot, Berlin 1841., str. 224.

Šezdesetih je godina dvadesetoga stoljeća na brojnim mjestima u kritičkoj literaturi takva podjela ozbiljno dovedena u pitanje,¹² i to upravo u vremenu u kojem je zaživjela i debata o mladom Hegelu, u potpuno novom svjetlu u usporedbi s do tada ustaljenom Nohlovom interpretacijom.¹³ Stari kriterij koji je kritika rehabilitirala preko antologije *Die Junghegelianer*,¹⁴ a koji je podjelu temeljio na mnogo aproksimativnijoj, no upravo zbog toga, gotovo paradoksalno, ispravnijoj i činjeničnom stanju bližoj, podjeli na stare i mlade hegelovce, involvirao je imena poput Davida Friedricha Straussa, Brune Bauera i Arnolda Rugea, dok je možda najbolji primjer nedorečenosti, po pitanju korištenja terminā bliskih prvotnoj Straussovoj terminologiji, antologija *Die Hegels Rechte*,¹⁵ gdje se isključuju Georg Andreas Gabler, Carl Friedrich Göschel i Karl Daub, odnosno autori uobičajeno smješteni desno, a navode se Johann Karl Friedrich Rosenkranz, Carl Ludwig Michelet i Eduard Gans, povijesno smatrani od centra na lijevo, bez jasnog isticanja kriterija takve preraspodjele. U tako kompleksnim povijesno-kritičkim previranjima, konstantom se, ipak, ukazuje Rosenkranzova centristička pozicija koja je u filozofijsko-književnim krugovima Königsberga funkcionirala kao nužno potreban most između doktrinarnog hegelizma Škole i kasnijeg, herbartovskim i kantovskim premisama spekulacije moderiranog, mnogo umjerenijeg neohegelizma.

Rosenkranz je starim hegelovcima spočitavao nezainteresiranost za političku i donekle religijsku sferu spekulacije, dok se mladim hegelovcima njegova postojana i neutralna pozicija činila nedovoljno reaktivnom, pa time i konzervativnom. Neraskidivo vezan za svoje luteranske korijene, Rosenkranz je zastupao viziju državnog uređenja u obliku ustavne monarhije s naglaskom na ulogu političkih stranaka, te mu nipošto nisu bile bliske kategorije republikanizma i ateizma mlađe generacije. To će uvelike utjecati i na njegovu biografiju o Hegelu u kojoj ublažava i gotovo u potpunosti prešućuje vremenu neprikladan argument Hegelova mladenačkog republikanskog perioda, što će i sâm kasnije nastojati opravdati, ekskulpirajući se strahom od cenzure.¹⁶

3. Tübingensko razdoblje

3.1. Rosenkranz i Hegelov republikanski period

U opisu republikanski zavedenog konteksta Hegelova tübingenskog i dakle, studentskog razdoblja,¹⁷ kojem je posvećeno pet poglavlja prve knjige,¹⁸ Rosenkranz na samo nekoliko stranica spominje Hegelov interes za revolucionarne ideje i općenito povijesno-ideološka događanja toga vremena. Značajno je to da Rosenkranz ovu izrazito problematičnu tematiku uvodi tako da se ne izražava vlastitim riječima, već citira članak iz novina *Zeitung für elegante Welt* iz 1839. godine, navodeći kako slijedi:

»Hegel je bio gorljiv zagovornik slobode i jednakosti, kao i svi mladi umovi koji su tada vrvjeli idejama revolucije.«¹⁹

Nakon poduzetog citata koji je slijedio nakon navedene tvrdnje, a u kojem se ne opisuju toliko Hegelovo ideološko opredjeljenje, koliko tek protestantski Seminar (njem. *Stift*) koji je mladi Hegel pohađao, Rosenkranz se u nastavku svojim riječima i veoma šturo, tek na jednoj stranici, osvrće na revolucionarni duh takvog društvenog i životnog okruženja. Čini to izrazito oprezno i gotovo opravdavajuće prema ulozi koju je sâm Hegel imao u tom Seminaru kao

i u mnogo širem spektru društvenih odnosa za vrijeme njegova studentskog razdoblja.

»Dominantan element živih društvenih odnosa bila je revolucija. Kada je izbila, rijetko je tko mogao predvidjeti tijek njezina razvoja. Krvavi bauk terorizma nije omeo prepuštenost spektaklu države koja se ozbiljuje svojom idejom i poimanjem sila nužnih za njezino postojanje, nakon što je činom radosnog odricanja rastrgala osušenu kožu prošlosti pretvorene u laž i nepravdu [...]«²⁰

Takav se opis odmah nastavlja gotovo opravdavajućim pitanjem:

»Zar je čudno da su takvom egzaltacijom Francuske revolucije bili zahvaćeni i mladi Nijemci, tako blizu Rajni i Strasbourgu, i time potaknuti na konfuznu kritiku unutarnjeg stanja društva u nadi za njegovim poboljšanjem u nešto uzvišenijim formama?«²¹

Po završetku takvog opisa, Rosenkranz znakovito ističe:

»Hegelov otac bio je odlučan aristokrat.«²²

Dok je sin, u raspravama s ocem, bio tek »ponesen duhom vremena«.²³ Zanimljivo je da ovdje nema drugih referenci na Hegelov republikanski duh tog tübingsenskog razdoblja. S jedne strane, to ostavlja dovoljno mjesta za priznavanje objektivne valjanosti Rosenkranzova prikaza tog perioda, jer činjenično stanje, nužno je primijetiti, ovdje nije prešućeno, dok je, s druge strane, revolucionarna problematika iznesena na način koji u značajnijoj mjeri ne inkri-

10

Arnold Ruge, *Briefwechsel und Tagebücherblätter*, Weidmann, Berlin 1868., str. 385.

11

Karl Rosenkranz, *Das Centrum der Spekulation. Eine Komödie*, Gebrüder Bornträger, Königsberg 1840.

12

Primjerice, Wilhelm Raimund Beyer, *Hegel-Bilder. Kritik der Hegel-Deutungen*, Akademie-Verlag, Berlin 1964., str. 43: »Mladi hegelovci, kao ljevica, nisu nikada bili uobičajeno lijevo, to jest, nisu tamo pripadali po svim pitanjima političkog života.«

13

Gisela Schüler, »Zur Chronologie von Hegels Jugendschriften«, *Hegel-Studien* 2 (1963) 1, str. 111–159; Friedhelm Nicolin, »Ein hegelisches Fragment zur Philosophie des Geistes«, *Hegel-Studien* 1 (1961) 1, str. 9–48.

14

Hans Steussloff (ur.), *Die Junghegelianer (David Friedrich Strauss, Bruno Bauer, Arnold Ruge). Ausgewählte Texte*, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1963.

15

Hermann Lübke (ur.), *Die Hegelsche Rechte. Texte aus den Werken von F. W. Carové, J. E. Erdmann, K. Fischer, E. Gans, H. F. W. Hinrichs, C. L. Michelet, H. B. Oppenheim, K. Rosenkranz und C. Rössler*, Frommann, Stuttgart 1962.

16

Tom će se temom tridesetih godina dvadesetog stoljeća detaljno baviti Karl Schumm u svom nezaobilaznom radu: »Briefe von Karl Rosenkranz über seine Hegel-Biographie«, *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* 11 (1933) 1, str. 29–42, gdje će detaljno prikazati politički i društveni kontekst koji je alimentirao već postojeća Rosenkranzova osobna uvjerenja i zadržke po tom pitanju.

17

Tübingsensko razdoblje proteže se od jeseni 1788. do jeseni 1793. godine.

18

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 25–41.

19

Ibid., str. 29.

20

Ibid., str. 32.

21

Ibid., str. 32–33.

22

Ibid., str. 33.

23

Ibid.

minira Hegelovo ime – koliko god se radilo o prvom značajnijem i u kontekstu cjelovitog osvrta na autora nesumnjivo bitnom periodu njegove mladosti.

3.2. *Filološke manjkavosti*

U kontekstu analize Rosenkranzova prikaza tübingenskog perioda valja istaknuti dvije historiografske pogreške koje je kritika konsolidirala u svojoj opaski na njegovo djelo. Naime, deveto i deseto poglavlje prve knjige posvećeni su dvjema disertacijama kojima je Hegel završio dvije uzastopne faze svoga sveučilišnog obrazovanja. S obzirom na to da je *Stift* koji je Hegel pohađao bio koncipiran na način, kako i sâm Rosenkranz navodi, da su prve dvije godine bile posvećene filozofijskim, a preostale tri teološkim studijima, u devetom i desetom poglavlju Rosenkranz detaljno opisuje obje disertacije kojima je Hegel zaključio svako od tih dvaju poglavlja svog obrazovanja, s naglaskom na prvu, no tek po količini posvećenog joj teksta, ne i po preciznosti njezina prikaza. Disertaciju *pro magisterio*, obveznu na kraju studija filozofije, nije napisao, kako to Rosenkranz dâ naslutiti, mladi Hegel, već upravo njegov mentor August Friedrich Bök, kojeg Rosenkranz doduše spominje, no isključivo kao predsjednika odbora za obranu koji se sastao u mjesecu kolovozu 1790. godine. U povijesti kritike na temu i u duhu tadašnjih akademskih običaja, upravo se Bök bilježi kao autor teksta podijeljenog u dva dijela, od kojih je prvi dio bio doista i napisan, te je kao predmet istraživanja imao pitanje: »na koja djelovanja i kojim se poticajima može nagnati čovjeka, iako u njemu nema želje za životom?«,²⁴ dok je drugi dio ostao isključivo u obliku programatski zamišljenog upita: »što je to najuzvišeniije u potrazi za vrlinom, da bi bez sigurne nade u vječni život duša bila lišena svakog temelja razuma?«,²⁵ Rosenkranz navodi kako je ova kantovski deklinirana disertacija imala za svrhu nadilaženje upravo kantizma preko tvrdnje da čovjek, iako podijeljen na um i osjet, zapravo predstavlja jedinstvo tih dviju sfera spekulativne analitike:

»Ovaj nam traktat pokazuje, s jedne strane, rad na Kantovoj filozofiji, dok nam, s druge, ukazuje na borbu s istom i nastojanje da se izide iz njezina dualizma.«²⁶

Dakle, upravo je zbog toga, kako se i prikazuje u disertaciji, nužno stupnjevanje čovjekova morala i etičkog djelovanja, jer podilaženje osjeta umu čovjeku nije izvorno svojstveno – do toga se dolazi postupno.

Problem autorstva vrijedi i za disertaciju *pro candidatura examinis consistorialis* s treće godine teoloških studija, koju, po Rosenkranzovu uvjerenju, potpisuje Hegel, dok se zapravo radilo o Johannu Friedrichu Lebretu, kojeg Rosenkranz u devetom poglavlju prve knjige ne spominje ni u kakvoj ulozi. Rad naslovljen *De ecclesiae Wirtembergicae renascentis calamitatibus*, završen u jesen 1793. godine i obranjen u mjesecu lipnju naredne godine, također po Rosenkranzovoj tvrdnji predstavlja svojevrsan kompromis po pitanju spekulativnih problema kojima se Hegel tada bavio. Odabir teme koja je za svoj objekt istraživanja imala virtemberšku crkvu i razlikovanje protestantizma od katoličanstva nije imao gotovo nikakvih poveznica s tada aktualnim Hegelovim teorijskim istraživanjem koje se bavilo usklađivanjem prosvjetiteljskog pojma subjektivne slobode i njezine realizacije u stvarnom svijetu iskustva.²⁷

4. Bernsko razdoblje

U bernskom razdoblju²⁸ mladog Hegela, koje se po svojim političko-društvenim konotacijama supstancijalno razlikovalo od frankfurtskog perioda koji

mu je slijedio, Hegel suprotstavlja kršćanskom i, kako će to György Lukács nazvati, buržoaskom svijetu,²⁹ viziju jedne slobodne republike po uzoru na antički grčki model i ideale na kojima se taj model zasniva. Neovisno o doktrinarno dekliniranoj i mnogo kasnijoj Lukácsovoj terminologiji, osnovni sadržaj takvih razmatranja ne nalazi mjesta u Rosenkranzovoj biografiji, i to ni u jednom od četiri poglavlja posvećena bernskom razdoblju.³⁰ Tim više će se u Lukácsovoj, gotovo stoljeće kasnije napisanoj biografiji o mladom Hegelu, znakovito isticati podnaslov prvog poglavlja,³¹ koji upravo bernsko razdoblje naziva Hegelovom republikanskom fazom stvaralaštva, temeljenoj na društveno-političkim komponentama koje u Rosenkranzovoj biografiji u potpunosti nedostaju. Međutim, ono što će s druge strane nedostajati u Lukácsovoj biografiji, kao da nikada u Hegelovu opusu nije ni postojalo, odnosno kao da nikada nije bilo ni napisano, u Rosenkranzovu će radu biti temelj opisa Hegelova bernskog perioda. Radi se o jedinom zaokruženom i cjelovitom djelu mladog Hegela, kantovski omeđenoj anomaliji njegova dotadašnjeg stvaralaštva, koju Hegel naslovljava *Isusov život* (njem. *Das Leben Jesu*).³²

4.1. *Isusov život*

U trinaestom i daleko najopsežnijem poglavlju prve knjige, »Povijesni i teološki studiji švicarskog razdoblja«,³³ Rosenkranz ovom radu posvećuje veliku pozornost. Anomalija, kako ju je kritika pojmla,³⁴ u dotadašnjem i kasnijem

24

Ibid., str. 35: »... ad quanam officia, et quibusnam stimulis impelli possit homo, etiamsi nulla ipsi esset vitae exspectatio, idque tam seposito quam posito etiam Deo?«

25

Ibid.: »... quid sit illud in virtutis studio summum, quod sine certa spe vitae animorum perennis omni destitutum esset rationis fundamento.«

26

Ibid., str. 36.

27

Ibid., str. 39: »Dualizam s kojim se Hegel borio (odnosno onaj da apsolutno prizna pravo prosvjetiteljstva na subjektivnu slobodu, ali da ne osjeća nikakvo zadovoljstvo u stvarnosti koja je njime određena) svakako je bio razlog zbog kojeg je, za temu svoje teološke rasprave, koju je morao predati u jesen 1793. godine da bi mogao u roku položiti konzistorijalni ispit, odabrao ono što nije zahtijevalo da izrazi fermente prisutne u sebi.«

28

Bernsko razdoblje počinje krajem 1793. i završava u jesen 1797. godine, nakon čega se Hegel nakratko vraća u Stuttgart.

29

Nezabilazan doprinos popularizaciji proučavanja mladog Hegela nalazi se u antologijskom djelu marksističke deklinacije: György Lukács, *Der junge Hegel. Über die*

Beziehungen von Dialektik und Ökonomie, Europa-Verlag, Zürich 1948. Iako je djelo bilo završeno već u jesen 1938. godine, prošlo je više od desetljeća do njegove objave te je, unatoč detaljnoj reviziji teksta, citirana literatura ostala ista i prethodi, po riječima samog autora, promjenama uvedenima u tekst.

30

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 41–80.

31

Đerđ Lukač [György Lukács], »Republikanski period mladoga Hegela (1793–1796)«, u: Đerđ Lukač [György Lukács], *Mladi Hegel. O odnosima dijalektike i ekonomije*, prev. Milan Damjanović, Kultura, Beograd 1959., str. 25–113.

32

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, »Das Leben Jesu«, u: G. W. F. Hegel, *Frühe Schriften I*, str. 207–277. Djelo je napisano u razdoblju od 9. svibnja do 24. srpnja 1795. godine.

33

Karl Rosenkranz, »Theologische und historische Studien der Schweizer Periode«, u: K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 45–62.

34

Edoardo Mirri u svom kritičkom prijevodu Nohlova djela na talijanski jezik ovaj Hegelov rad naziva »neugodnim tijelom

stvaralaštvu mladog Hegela, takvu je atribuciju imena zaslužila prvenstveno zbog izrazito kantovski orijentirane spekulacije, u tolikoj mjeri izdvojene iz konteksta stvaralaštva mladog Hegela da je za one koji su u mladom Hegelu nastojali vidjeti isključivo jednu vrstu izvornosti spekulacije, kao i originalnosti teorijskih premisa njegovih filozofijskih stajališta, to djelo predstavljalo problem čije je rješavanje podrazumijevalo ili njegovu potpunu diskvalifikaciju ili teško prohodno opravdavanje u evoluciji nastanka sistema. I sâm će Theodor Haering, koji ipak ne skriva, kao što to kasnije čini Lukács, postojanje toga djela, izraziti osobne i intimne poteškoće u recepciji takvog spisa i ukazati na težinu njegove doktrinarne klasifikacije.³⁵ Racionalistički orijentirana Hegelova argumentacija, u autorima koji su nastojali opravdati i argumentirati mladog Hegela neovisno o Kantu, izazvala je neskriveno čuđenje, što ovdje analiziranom Rosenkranzu nije stvaralo tolike probleme. Rosenkranz je upravo u procesu demitizacije i desakralizacije kršćanstva, koje Hegel ovdje provodi u duhu Kantove *Religije u granicama čistog uma*, i to tako da uklanja svaku referencu na sadržaje koji bi se umu predstavljali kao čuda ili nadnaravne pojave, uvidio veličinu ovog djela, pred onim što će Adriaan Theodoor Peperzak kasnije definirati više platonistički postavljenom spekulacijom ideja,³⁶ nego kršćanski i teološki utemeljenim Bogom na kojeg se Hegel kantovski reduktivno poziva i na čijeg se sina, kao filozofijsku komponentu vlastite analitike, referira u ovom djelu. Dakle, anomalija ili eksperimentalno zaokruženi pothvat Hegelove rane produkcije Rosenkranzu služi kao svojevrsna potvrda tako uporno afirmiranog i zastupanog kontinuiteta Hegelova ranog stvaralaštva.

Rosenkranz ističe da je Hegel već u tübingskom razdoblju aktivno uspoređivao Sokrata i Krista, ne libeći se dati svojevrsnu prednost upravo Sokratu u kontekstu laički postavljenog svjetonazora u kojem je nedostajao mistični element:

»U Tübingenu ga je zaokupila paralela između Krista i Sokrata. Opijen grčkošću, nije bio nesklon samo tome da uskladi, nego i tome da prida određenu prednost upravo Sokratu u mnogim aspektima.«³⁷

Iako ističe i to da je za njegova boravka u Švicarskoj takva usporedba nestala iz njegove filozofijske analitike, upravo se pragmatično interpretiran *Isusov život*, u kojem se većina elemenata prvotno pripisanih Sokratu ponavlja primjenom na figuru Mesije, postavlja kao svojevrsno opravdanje Hegelove izvornosti. Dakle, Rosenkranza ne samo da nije iznenadila singularnost tako filozofijski postavljene matrice pristupa koji Hegel razvija u ovom djelu već on to djelo prirodno uključuje u svoju naraciju o mladom Hegelu kao vrstu gotovo prirodnog razvoja spekulativnih obzora autora.

Jednako tako, Rosenkranz u ovom poglavlju ne inzistira na Hegelovoj kantovski inkliniranoj interpretaciji Kristova života, već ju vezuje prvenstveno za dva, tome nadležna, elementa. Na prvom mjestu, vezuje ju za njegovu teološku formaciju i općenito za spekulativne pojmove kojima se Hegel tada i do tada bavio:

»Upareni pojmovi: krivnja i kazna, zakon i sudbina, grijeh i oprost grijeha, bili su ono što ga je ozbiljno zanimalo u svim aspektima. U tim se istraživanjima prilično jasno ukazala veličina Hegelova filozofijskog genija. Mladac, koji se smatrao Magistrom teologije, uvijek je radio na takvoj građi, barem što se tiče ovog perioda, i to kao na temeljnom argumentu svojih studija, a upravo je iz takvog terena i iznikao cvijet filozofije.«³⁸

S druge strane, Hegelov rad o *Isusovom životu* Rosenkranz vezuje i za kontekst bavljenja tom temom, ali i za utjecaje koje je na njega takav kontekst izvršio:

»Klopstockov Mesija dovršen je 1773. godine, a Wolfenbüttelovi Fragmenti, koji su neupitno otvorili put proučavanju evandeoske kritike, pojavili su se 1778. Od tada su uslijedili mnogi spisi koji su za svoj predmet imali razvoj, svrhu i smisao Isusova lika. J. J. Hess objavio je Isusov život u Švicarskoj 1768.; dok je Lavater od 1783. do 1786. imitirao baš Klopstockova Mesiju [...]. Sam Hegel je, tijekom privatnih satova svog voljenog učitelja Löfflera, preveo Kristijadu nadbiskupa Vide (koja se prvi put pojavila 1592. godine) i naučio je nekoliko odlomaka napamet.«³⁹

Nakon takvog prikaza Hegelova *Isusovog života*, Rosenkranz se ne upušta u dodatnu analizu navedenog djela i ne ulazi u daljnje problematiziranje argumenta. Što se znakovitim ukazuje i po tome što ni kasnija kritika na temu ne navodi suviše Rosenkranzovo ime kao relevantnog autora po ovom pitanju. To se događa samo sporadično, Rosenkranza se ponajprije spominje kao »vjernog hegelovca koji previše naginje egzaltaciji«,⁴⁰ čija je namjera bila prvenstveno ukazati na konzistentnost i kontinuitet spekulacije Hegelova stvaralaštva s jasnim referencama na sistem. Tek će kasnije, u opisu Hegelova frankfurtskog perioda, Rosenkranz retrospektivno istaknuti:

»U Švicarskoj se Hegel opetovano bavio Kantovom *Kritikom praktičnog uma*.«⁴¹

4.2. Pozitivnost kršćanske religije

Još je znakovitije za Rosenkranzov prikaz mladog Hegela to što je cijelo poglavlje o teološkim karakteristikama Hegelova bernskog razdoblja postavljeno tako da alimentira tezu o mnogo kasnijem sistemskom jedinstvu vjere i razuma. Rosenkranz eksplicitno i nedvosmisleno razvija opis Hegelovih teoloških studija tako da uviđa niti sadržajnog i tematskog povezivanja njegova opusa, a što zasigurno, valja primijetiti, više odgovara činjeničnom stanju njegovih biografskih opisa nego kasniji naponi *Hegel-Renaissance*, koji su u teologiji mladog Hegela vidjeli isključivu povezanost s povijesnim aspektima spekulacije u svrhu cijepanja autora na dvije, međusobno izdvojene faze. Hegelova nastojanja za ujedinjenjem vjere i razuma, religije i filozofije, po Rosenkranzovu će mišljenju biti već jasno sadržana u spisima bernskog raz-

u cjelini mladenačke Hegelove misli« (tal. *incomodo corpo estraneo nel complesso del pensiero giovanile hegeliano*). Usp. Edoardo Mirri, »La vita di Gesù. Introduzione«, u: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Scritti teologici giovanili*, prev. Nicola Vaccaro, Edoardo Mirri, Guida Editori, Napulj 1972., 129–140, ovdje str. 129.

35

Usp. Theodor Haering, *Hegel, sein Wollen und sein Werk. Eine chronologische Entwicklungsgeschichte der Gedanken und der Sprache Hegels*, Teubner, Leipzig 1929., str. 183–185.

36

Usp. Adriaan Theodoor Peperzak, *Le jeune Hegel et la vision morale du monde*, Nijhoff, La Haye 1960., str. 63–68.

37

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 51.

38

Ibid., str. 49.

39

Ibid., str. 50–51.

40

E. Mirri, »La vita di Gesù«, str. 138: »... fedele hegeliano fin troppo incline all'esaltazione.«

41

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 86.

doblja. Rosenkranz to povezuje s Hegelovim stavovima o pozitivnoj religiji, ne uzimajući, međutim, u obzir krucijalnu važnost *Fragmenta sistema* iz 1800. godine, gdje se Hegel zaustavlja na konceptu Apsoluta kojeg je organ, ipak, religija, a ne sama filozofija. Na temelju izvornog dijela spisa *Pozitivnost kršćanske religije*,⁴² završenog 29. travnja 1796. godine, Rosenkranz tvrdi:

»Ovdje se ponovno pojavljuje problem kojim se Hegel bavio već u Seminaru, a taj je kako je moguća jedna narodna religija koja bi jednako zadovoljila i maštu i razum, odnosno kako uravnotežiti privatnu religiju s javnom te kako se religija, u crkvenom obliku, može ujediniti sa zakonima i običajima države.«⁴³

Iako Rosenkranz tvrdi da se ovdje usko povezuje teološki orijentirana Hegelova argumentacija s pojmom narodne religije, problem je u tome što ovdje o narodnoj religiji *de facto* nema riječi. Religija je ovdje vezana isključivo za sferu morala i osobnog osjećaja te se diskurs ne razvija u smjeru uspostavljanja jedne narodne religije, osim ako se pod pojmom narodne religije ne uzme tek ideal iste o kojem je Hegel do tada promišljao. Na ovom mjestu, protivno Rosenkranzovu stajalištu, Hegel zapravo ne problematizira narodnu, već racionalnu religiju kojoj i dalje atribuirao predznak kantovski deklinirane spekulacije.

Problematičnom se u ovom kontekstu čini i Rosenkranzova tvrdnja da je osnovni pokretač ovog spisa Hegelova ljubav prema povijesnom Kristu, kao i protivljenje dogmatičnim pretpostavkama vremena, pogotovo po pitanju kršćanske ljubavi koja ulazi u kontradikciju s institucionalno orijentiranim predstavnicima crkve kao elementima društva.

»Što je njegova ljubav prema povijesnome Kristu bila dublja, to je bio ogorčeniji protiv dogme svoga vremena i protiv mnogih proturječnosti o stanju crkve i klera s dogmom ljubavi. [...] Okrenuo se protiv zatočeništva uma pod vjerom, protiv pretvaranja teologa da uskrate propitkivanje misli pred svojim doktrinarnim zdanjima, protiv hijerarhijske arogancije svake vrste, protiv pohlepe i ambicije kojima svećenici tako često mrlje svoje ponašanje [...].«⁴⁴

Međutim, ono što biograf ovdje ne uviđa jest činjenica da ovakvo predstavljanje i objašnjavanje Hegelova stava ne uzima u obzir i to da ovo djelo nije imalo za zadatak usporedbu izvornog kršćanstva u Kristu s njegovom povijesnom inačicom razvoja, već nastojanje da se u izvornom Kristovu učenju, kao i u apostolskoj prisutnosti njegovih učenika, kršćanstvo uvidi upravo u pozitivnoj inačici preko figure Krista. Dakle, po Hegelovu mišljenju, sâm je Krist izvor pozitivnosti. Međutim, ovdje se ne misli toliko na one pozitivnosti koje bi ovisile o kontingentnim elementima vremena, kulture i prostora svog obistinjenja, odnosno o onim modalitetima koji su se povijesno uspostavili takvima, već upravo na pozitivnost koja se temelji na Kristovu autoritetu kantovski definiranog praktičnog uma.

4.3. *Pretpostavljena predfrankfurtska mistična i romantičarska kriza*

U zadnjem poglavlju posvećenom bernskom razdoblju, odnosno petnaestom u redosljedu postojećih poglavlja prve knjige,⁴⁵ Rosenkranz ističe korespondenciju između Hegela i Friedricha Hölderlina te u tom kontekstu navodi i poeziju *Eleusis* koju mu je Hegel poslao u mjesecu kolovozu 1786. godine. Za tu je poeziju vezan i dodatak koji u Nohlovu izdanju nosi oznaku broja šest⁴⁶ i koji po svojoj prirodi ne bi bio osobito značajan da kritika preko njega nije kasnije pretpostavila svojevrstu mističnu i romantičarsku krizu mladog Hegela, i to već u predfrankfurtskom razdoblju. Taj dodatak, sastavljen tek od jednog izvotka iz *Institutiones historiae ecclesiasticae* Johanna Lorenza von

Mosheima, gdje se nalazi citiran i Meister Eckhart, uz izvadak iz prijepisa osude panteističke i mistične sekte *Braće slobodnog duha*, za kritiku je bio značajan kao direktna referenca upravo na mistične elemente koji bi prethodili onom što će u povijesti analize mladog Hegela biti poznato, no uvelike problematično i diskutabilno, kao frankfurtska kriza.

Rosenkranzovo ime ovdje je od ključne važnosti za povijest kritike na temu, s obzirom na to da se Dilthey, koji iako nije konkretno poznavao ovaj izvadak na kojem će se pažnja kritike kasnije dugo i detaljno zadržati, oslonio upravo na Rosenkranzovu tezu, u kojoj autor tvrdi da se

»... već u posljednjem dijelu švicarskog perioda mogu u Hegelovim spisima naći izvadci koji se odnose na Meistera Eckharta i Taulera, a koje je on prepisao iz književnih časopisa.«⁴⁷

Nohllovo je uključivanje takvog ekstrakta imalo za svrhu potkrjepljivanje Diltheyeve teze o relevantnosti mističnih elemenata u opusu mladog Hegela, a koja je onda, po tako postavljenom kritičkom pristupu, dovela do toga da direktno utječe na formiranje sistema i na mijenjanje spekulativne strukture Hegelova filozofijskog svjetonazora. U tom kontekstu, legitimno je za afirmirati da je Rosenkranzovo ime odigralo, doduše posrednu, no nezaobilaznu, ključnu i nesumnjivo bitnu ulogu u filološko-psihološkoj genealogiji utemeljujućih teza *Hegel-Renaissance*, i to već u bernskom razdoblju. Međutim, kritika je dokazala da mistični element na koji se Dilthey pozivao preko Rosenkranza ne predstavlja apsolutni novitet u tijeku razvoja Hegelova opusa, već da se, naprotiv, radi o dodatnom utvrđivanju humanistički orijentiranih Hegelovih stavova⁴⁸ jer bi u protivnom bilo nemoguće objasniti kontradikciju s odlučnim odbacivanjem mističnih elemenata u svim prethodnim Hegelovim spisima, neovisno o njihovoj prividnoj heterogenosti, kao i spominjanje Meistera Eckharta u procesu diviniziranja upravo čovjeka, na temelju njegove racionalnosti i njome uvjetovanog morala.

42

Za razliku od kasnijeg Nohllova istoimenog naslova, Rosenkranzove objekcije temelje se na izvornom dijelu spisa *Positivnost kršćanske religije*, što točnije odgovara činjeničnom stanju Hegelova opusa. Naime, u Rosenkranzovu je prikazu takva argumentacija usmjerena k pojmu pozitivne religije koja nije kompromitirana dodatkom triju fragmenata koje Nohl uvodi i od kojih se samo jedan nalazi u *Dodatku* na Rosenkranzovu biografiju, kao izdvojeni element djela, a nije ni pod utjecajem kasnije prepravljenog dijela na kojem su izmjene započele, kako je to kritika kasnije dokazala, 23. rujna 1800. godine, pripadajući time ne više bernskom, nego kasnijem frankfurtskom periodu. U današnjem kritičkom izdanju, najveći se dio teksta *Positivnosti kršćanske religije*, na kojem Rosenkranz temelji svoju analizu, nalazi u: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, »Studien«, u: G. W. F. Hegel, *Frühe Schriften I*, str. 279–377.

43

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 54.

44

Ibid.

45

Ibid., str. 76–80.

46

Ibid., str. 102.

47

W. Dilthey, *Die Jugendgeschichte Hegels*, str. 137.

48

Edoardo Mirri, »Appendice«, u: G. W. F. Hegel, *Scritti teologici giovanili*, str. 505–527, ovdje str. 516.

5. Frankfurtsko razdoblje

5.1. Frankfurtska kriza

Frankfurtska kriza termin je kojim se, tijekom dugih desetljeća rasprave na temu, prvenstveno s naglaskom na početak dvadesetog stoljeća, odnosno s uspostavom i dokazivanjem ispravnosti interpretativnih pretpostavki upravo *Hegel-Renaissance*, nastojalo objasniti i opravdati progresivno sazrijevanje sistema na način da je, nakon kantovski dekliniranog bernskog razdoblja, Hegel definitivno ušao u romantičarsku i mističnu fazu svoga stvaralaštva.⁴⁹ Rosenkranzova biografija isprofilirala se kao ključni element u potkrjepljivanju takvog stava, na temelju, danas je jasno, sporadičnih opservacija koje su, u velikoj većini kasnijih i u određenoj mjeri programatski zamišljenih projekata Hegelovih interpretatora, postale ključnim dokazom Hegelova mističnog frankfurtskog perioda. Naime, Rosenkranz u šesnaestom poglavlju svoje prve knjige⁵⁰ navodi da se Hegel, nakon bernskog razdoblja, nakratko vratio u Stuttgart, kako bi određeno vrijeme proveo s prijateljima, jer je imao potrebu za prijateljskim okruženjem u tom teškom razdoblju u kojem se introvertno počeo odnositi prema sebi i prema vanjskom svijetu, zatvarajući se u nutrinu vlastite osobe.

»Prema tvrdnji njegove sestre, tada je bio vrlo zatvoren u sebe, gotovo tužan. Tek kada bi se našao u vrlo uskim krugovima, u njemu se ponovno rađala ona veselost koja je prije bila toliko voljena u njegovoj osobi.«⁵¹

U psihološko-genealoškoj analizi autora te u svom, za povijest kritike na temu, kulturnom djelu *Hegel und der Staat* (hrv. *Hegel i država*) iz 1920. godine, Franz Rosenzweig će na temelju takve Rosenkranzove tvrdnje temeljiti svoj stav o rascjepu između prethodnog i tadašnjeg Hegelova stanja svijesti. Potonje će vidjeti kao posljedicu neuspješno realizirane želje za harmonijom s prirodom, kao i u kontekstu ljudskih odnosa općenito. Takav je zaključak Rosenzweig dodatno potkrijepio Rosenkranzovim biografskim navodima da je Hegel u Frankfurtu bio pod značajnim utjecajem Friedricha Hölderlina i Isaaca von Sinclaira, gdje pritom citira naslove svih relevantnih Sinclairovih djela koja su nesumnjivo morala izvršiti odlučujući utjecaj na mladog Hegela:

»Njega [Sinclaira] se mora smatrati onim koji je, nasuprot Hölderlinovu klasičnom romantizmu, za Hegela predstavljao najbližeg i najizravnijeg predstavnika kršćanskog romantizma. Hegel je postao vrlo propustan za ovu kulturnu građu zbog spekulativne mističnosti do koje je došao tijekom svog švicarskog razdoblja, nakon što je napustio racionalizam i fichteizam.«⁵²

Rosenzweigovu kritičkom stavu komplementarna je i pozicija Jeana Wahla, prema kojoj su mistični i iracionalni elementi ključ interpretacije frankfurtskog razdoblja mladog Hegela, tamo gdje se verificira ono što on naziva »bolnim osjećajem rascijepa i razdiranja«.⁵³ Po ovom mu je pitanju blizak i Lukács, kojem inače nije bila svojstvena atribucija osobitog značaja mistike u Hegelovu *Jugend-schriftenu*, kada u svojoj društveno-političkoj analizi autora tvrdi da frankfurtsko razdoblje označava jedan snažan preokret u njegovu filozofijskom svjetonazoru:

»Teškoća točne interpretacije Hegelovih frankfurtskih bilješki i fragmenata leži baš u tome što je taj prijelaz najčešće izvanredno nagao, neposredan, neizveden. [...] [K]oncepcija tog 'života' u frankfurtskom periodu nije samo konfuzna zbog svoje nerazjašnjenosti, već je i sadržajno puna mistike.«⁵⁴

Kasnija je kritika, međutim, uvelike ublažila, iako u određenim segmentima i priznala, postojanje promjene koja se do tada rezolutno označavala riječju *kriza*, no nipošto u terminima apsolutnog prekida s prethodnim stvaralaštvom, a još i manje mističnog i romantičarski dekliniranog filozofijskog svjetonazora mladog Hegela. Smješten na interpretativnoj liniji danas akademski konsolidirane kritike Nicolin-Schüler, Edoardo Mirri će u svojem komentaru na spise i fragmente mladog Hegela jasno ustvrditi:

»Jednom kada se shvati što kod Hegela znači odbacivanje refleksije, i da se to ne odnosi na ‘super-racionalističku kontemplaciju’, već upravo na dijalektički um, i kada se pojmi kako on to shvaća vjeru, koja se upravo u Frankfurtu pozicionira na istu razinu refleksije, jasno je da iz interpretacije ovog ključnog perioda za razvoj njegove misli nestaje svaki trag romantizma i misticisma, a s time i svaki trag takozvane krize. Frankfurtska kriza nije ništa drugo doli prijelaz iz pripreme mladenačke faze u samostalnu zrelost Hegelove misli.«⁵⁵

Po suvremenoj kritici na temu, frankfurtska kriza nije prevodiva u pojmove koji bi se izjednačavali sa značenjem onoga na što mislimo kada kažemo rascjep ili fraktura. U ovom slučaju, razvojne linije filozofijske spekulacije mladog Hegela, već je na djelu jedna vrsta transformacije, mnogo blaže, verzije promjene, u kojoj autor ostaje vjeran sebi, no evoluirao do te mjere da mu se mijenja ne samo naličje već i unutrašnja struktura osobnog i filozofijskog horizonta u sve odlučnijem osamostaljivanju od izvôra koji su do tada na njega izvršili odlučujući i nesumnjivo formativni utjecaj. Time se dokida gotovo stoljetno inzistiranje na afirmaciji romantičarski impregniranog frankfurtskog perioda mladenačkog doba Hegelova stvaralaštva, čime se posljedično poništava i teza o postojanju svojevrsnog razdora u usporedbi s njegovim prosvjetiteljski alimentiranim i tako uokvirenim dotadašnjim svjetonazorskim obzorima.

5.2. *Problem postojanja sistema*

Najveća pogreška onog dijela biografije o Hegelu koji Rosenkranz posvećuje njegovu mladenačkom životu i stvaralaštvu jest ta da je upravo frankfurtskom, a ne kasnijem jenskom periodu, nedvosmisleno pripisano postojanje prvog sistema. Na prvoj stranici opisa frankfurtskog razdoblja stoji:

»U istom onom gradu koji je bio kolijevka Goetheove poezije, slavilo se rođenje Hegelova filozofijskog sistema.«⁵⁶

49

Frankfurtsko razdoblje počinje u siječnju 1797. godine i završava krajem 1800. godine, Hegelovim odlaskom u Jenu.

50

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 80–85.

51

Ibid., str. 80.

52

Ibid., str. 81.

53

Jean Wahl, *La coscienza infelice nella filosofia di Hegel*, prev. Enzo Paci, Isedi, Milano 1972., str. 210.

54

G. Lukács, *Mladi Hegel*, str. 121–122.

55

Edoardo Mirri, »Lo spirito del Cristianesimo e il suo destino. Introduzione«, u: G. W. F. Hegel, *Scritti teologici giovanili*, str. 353–373, ovdje str. 360.

56

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben*, str. 81.

Iako je Rosenkranzov *meritum*, bez sumnje, taj da je naveo, u velikoj većini, ono što će kasnije Nohl nazvati »Fragmentom sistema« [njem. *Systemfragment von 1800*],⁵⁷ od kojeg danas posjedujemo manje od četvrtine i koji nesumnjivo svjedoči jasnom sazrijevanju Hegelove spekulacije u odnosu na prethodna razdoblja, značajnim se problemom, ipak, čini teza iznesena u preposljednjem poglavlju, koje Rosenkranz naziva *Sistem*,⁵⁸ prema kojoj je spomenuti fragment koncipiran kao dokazni uvod. Tezu o postojanju sistema Rosenkranz potkrjepljuje i pismom koje je Hegel uputio Schellingu 2. studenog 1800. godine, na kraju svog frankfurtskog razdoblja i netom prije svog odlaska u Jenu, u kojem doista i izražava namjeru za uspostavom sistema te moli, upravo Schellinga, da mu omogući da određeno vrijeme provede u samoći svojih istraživanja, ako je moguće u sjevernobavarskom Bambergu, gdje je Schelling odsjedao prije nego što se vratio u Jenu.

»Htio je otići u Jenu, što je i razumljivo, jer je to tada bio filozofski Eldorado. Ali prvo je želio potpuno usamljeni odmor. Stoga je pisao Schellingu tražeći njegov savjet. Najavio je da bi trebao stvoriti i sistem, ali se prije svega nadao da će ga susresti kao prijatelja.«⁵⁹

U Rosenkranzovu citiranju tako djelomično nam prispjelog Hegelova spisa naslov će, dakle, izostati, što je i samo po sebi razumljivo s obzirom na to da je Nohlova intervencija mnogo kasnijeg datuma, pa će navedeno biti isključivo to da se radi o rukopisu koji posjedujemo tek u njegovu zaključnom dijelu, datiranom na rujan 1800. godine. Problematičnim se ne ukazuje ni osamnaesto poglavlje prve knjige, naslovljeno »Nastavak kritike pozitivne religije«,⁶⁰ gdje se supstancijalno, bez značajnijih Rosenkranzovih opaski, prenosi sâm fragment, koji će u kasnijoj literaturi na temu, prvenstveno u Nohlovu djelu, pa posljedično i u većini na to nadovezanih kritičkih osvrtu, biti nezaobilazan u shvaćanju genealogije Hegelove zrele spekulacije. No problem je u tome što Rosenkranz temelji svoju argumentaciju postojanja sistema na onom što će kasnije kritika, preko Herberta Linka i Hansa Ehrenberga,⁶¹ dokazati da je pripadalo upravo kasnijem jenskom, a ne frankfurtskom periodu, a to su logički i metafizički spisi, kao i oni o filozofiji prirode, pobijajući tako Rosenkranzovu inicijalnu tezu i njegovu, po tom modelu izvedenu, triparticiju devetnaestog poglavlja prve knjige. Pogreška je tim veća, što Rosenkranz pripisuje frankfurtskom razdoblju i djelo *System der Sittlichkeit* [hrv. *Sistem čudorednosti*],⁶² s obzirom na to da je Kuno Fischer u svom djelu *Hegels Leben, Werke und Lehre* [hrv. *Hegelov život, djelo i učenje*] iz 1901. godine⁶³ detaljno razjasnio da Hegel nije držao predavanja u ljetnom semestru svog jenskog perioda 1802. godine jer se tek tada posvetio radu na ovom naslovu.

Rosenkranz griješi u tome što pripisuje kraju frankfurtskog perioda prvi jenski sistem. Međutim, valja primijetiti kako točno poima *Fragment sistema* kao uvod u nastajanje samog sistema. Mnogo veću pogrešku čini Nohl koji, iako s pravom kritizira Rosenkranza za transpoziciju kasnijih jenskih djela u frankfurtsko razdoblje, pripisuje upravo *Fragmentu sistema* postojanje jezgre sistema i to barem sadržajno, kako kaže, ako ne i formom, orijentiranom na problem religije, koja mu je, među ostalim, bila dostupna, kao i nama danas, isključivo u djelomičnom i stoga, po pitanju cjeline, uvelike kompromitiranom obliku.⁶⁴

Na suprotnoj interpretativnoj strani nalazit će se Haering koji će u svom osvrtu na problem, više od dva desetljeća nakon iznesenog Nohlova stava, ustvrditi, jednako tako diskutabilno, da o sistemu prije jenskog perioda nema govora, pa tako ni u *Fragmentu sistema*, s obzirom na to da tu ne postoji, uvjerenja je, jasna dijalektički postavljena matrica misli, kao ni filozofija prirode, čime

direktno kontrira ne samo kronološki bližoj mu Nohlovoj tezi već i samom Rosenkranzovu biografskom prikazu autora.⁶⁵

Po današnjoj akademski konsolidiranoj kritičkoj liniji Nicolin-Schüller-Mirri može se zaključiti da se nijedna od navedenih razina interpretacije ne ukazuje u potpunosti točnom, kao ni cjelovito prihvatljivom. Tvrdnja o nepostojanju dijalektike i filozofije prirode ne stoji upravo zbog činjenice što je od spekulativne problematizacije pojma sudbine u *Duhu kršćanstva* do *Fragmenta sistema* prošlo više od godine dana, a istovremeno se znakovitim čini i to što se Hegel ovdje vraća na navedeno djelo, a taj je povratak teško objašnjiv tek interesom za suočavanjem s prošlošću. Sigurno je, dakle, da su u zadnjoj godini frankfurtskog perioda sazreli uvjeti za stvaranje onoga što će biti poznato kao prvi jenski sistem, i to zbog definiranog koncepta dijalektike preko pojma sudbine. Sistematičnost se u frankfurtskom razdoblju može tražiti isključivo preko tog pojma, s obzirom na manjak materijala na kojem bi se ikakva druga teza zasnivala na povijesno i kritički utemeljen i prihvatljiv način.

6. Zaključak

Analiza utemeljujućih interpretativnih pretpostavki za shvaćanje Hegelova mladenačkog razdoblja s posljedično izvedenim tezama o njegovoj strukturi i spekulativnoj relevantnosti za razvoj kasnijeg zrelog i dijalektički utemeljenog sistema u Hegelovu životopisu s Rosenkranzovim potpisom dokazala je nekoliko ključnih činjenica. Prva je ta da se radi o djelu koje je u pred-*Hegel-Renaissance* razdoblju, dakle u vremenskom intervalu koji pokriva cijelu drugu polovinu devetnaestog i više od polovine prvog desetljeća dvade-

57

Ibid., str. 94–98. Za Nohlovu atribuciju ime-
na, usp. G. W. F. Hegel, *Hegels theologische
Jugendschriften*, str. 347–348. Nezaobilazno
je po tom pitanju konzultirati: Freidhelm
Nicolin, »Zum Manuskript des Sogenannten
Systemfragments von 1800«, *Hegel-Studien*
25 (1990) 1, str. 111–114.

58

K. Rosenkranz, *Georg Wilhelm Friedrich He-
gel's Leben*, str. 99–140.

59

Ibid., str. 142.

60

Ibid., str. 94–99.

61

Herbert Link, Hans Ehrenberg, *Hegels Erstes
System. Nach den Handschriften der Kgl.
Bibliothek in Berlin im Auftrage der Heidel-
berger Akademie der Wissenschaften*, Winter,
Heidelberg 1915., str. IX–XII.

62

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, »System der
Sittlichkeit. Reinschriftenwurf (1802/03)«, u:
Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Schriften
und Entwürfe (1799-1808)*, Manfred Baum,
Kurt Rainer Meist (ur.), Felix Meiner Verlag,
Hamburg 1998., str. 277–362.

63

Kuno Fischer, *Hegels Leben, Werke und Leh-
re*, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung,
Heidelberg 1901., str. 62.

64

U svom komentaru na *Fragment sistema*, u:
Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Hegels the-
ologische Jugendschriften*, str. 345., Nohl na-
vodi: »Jasno je da se izraz 'sistem' nije mogao
referirati ni na koji drugi rad nastao nakon 14.
rujna: ne može se zaključiti drugo doli da je
tek završeni rad bio taj koji je sadržavao si-
stem, koji god da je bio oblik kojem je odgo-
varala njegova misao tih godina.«

65

T. Haering, *Hegel, sein Wollen und sein Werk*,
str. 536: »U frankfurtskom razdoblju ne može
se govoriti o istinski zaokruženom sistemu,
tj. o metodološki jedinstvenom prikazu svih
temeljnih Hegelovih misli, koji bi zahvatio čit-
tavu stvarnost. Ono što mu nedostaje jest, sa
sadržajne strane, obrada domene vanjske pri-
rode, a s formalne, aktualizacija jedinstvene
dijalektičke forme u razvoju i prikazu pojmo-
va. Ni frankfurtski *Fragment sistema* ne za-
služuje, ni formalno ni sadržajno, ime sistema
i u potpunosti se nalazi na pravcu dosad ana-
liziranih fragmenata, prvenstveno vezanih za
praktično-religijski problem.«

setog stoljeća, bilo nezaobilazno u akademskoj i općenito stručnoj raspravi na temu, i to kao referentna točka filozofijske analitike usmjerene na razumijevanje Hegelova života i opusa, uz rijetke druge tadašnje naslove koji su bili u stanju zadovoljiti potrebu za iscrpnim prikazom genealogije Hegelove misli u okvirima njezine doktrinarne cjelovitosti. U ovom kritičkom doprinosu ukazuje se na to da je postojanje ovog djela desetljećima svjedočilo potrebu da se Hegelu holistički pristupi u sveobuhvatnosti njegova izričaja i osobnog progresivnog razvoja misli, što se u više od sedamdeset godina hegelijanske tradicije, dakle od objave prvih sabranih djela 1832. godine pa sve do Diltheyevih i Nohlovih psihološko-genealoških napora, nije uzimalo u obzir ni kod kojeg od pripadnika poznatog *Verein von Freunden des Verewigten* [hrv. *Društvo prijatelja Vječnoga*], nesumnjivo zaslužnog za nastavak i razvoj škole nakon Hegelove smrti. Naime, već od samih početaka, Rosenkranz ne samo što je uočio kritičku relevantnost mladog Hegela za shvaćanje sukcesivnih faza njegova stvaralaštva već ju je denuncirao upravo kao ključ čitanja i ispravnog razumijevanja najintimnije teorijske jezgre Hegelovih filozofijskih obzora, posvetivši trećinu svoga biografskog prikaza spekulativnim i konkretnim životnim faktima i procesima predjenskog razdoblja.

Drugom se činjenicom ukazuje na formativnu ulogu koju je Rosenkranz imao za kronološki i nesumnjivo pojmovno mu daleki pokret *Hegel-Renaissance*, koji je baš u njegovu biografskom uratku pronašao temeljno uporište za razvoj vlastitih ideja, na što je također ukazano i dokazima potkrijepljeno ovim radom. U komparativnoj analizi spekulativnih pretpostavki tog akademski rehabilitiranog interesa za Hegelov opus, s jasnim težištem na njegovu mladenačkom razdoblju, istakao se, među ostalim, i Rosenkranzov centrizam sa svojom težnjom k objektivnosti i što vjernijem prikazu analizirane građe, dok su kasnije kritičke intencije živog interesa za Hegelovo djelo, u nemalom broju slučajeva, imale mnogo konkretnije zamišljene i programatski određene smjernice, nerijetko zalazeći u obranu vlastitih stavova s argumentacijom razvijenom na način koji nije uvijek odgovarao činjeničnom stanju *Nachlassom* potkrijepljenih tvrdnji.

U tom kontekstu valja zaključno valorizirati i ono što se u ovom radu, povijesno i filozofijski utemeljeno, definira najvećom pogreškom Rosenkranzovih promišljanja, a radi se o preranoj atribuciji postojanja već formiranog sistema Hegelovu mladenačkom razdoblju. Iako se takva teza doista i temelji na pogrešnom i preuranjenom datiranju prvih jenskih djela, upravo je Rosenkranzovo nastojanje da smisljeno poveže mladenački i zreli Hegelov opus preko takvog jednog interpretativnog iskoraka ujedno i najveća vrijednost autentičnih nastojanja da se Hegela sagleda u cjelovitosti njegove osobe i spekulativne misli. Nepostojanje adekvatnog i preciznog kritičkog aparata jednako tako i u velikoj mjeri ekskulpira Rosenkranzovu hermeneutičku poziciju pred količinom dostupnog mu i konzultiranog materijala od kojeg se *Nachlass* tada sastojao.

Unatoč tomu što je suvremena kritika dokazala određene manjkavosti Rosenkranzova rada koje su na različite načine utjecale na percepciju Hegelova djela u gotovo dva stoljeća rasprave na temu, počevši od zadržki po pitanju republikanski orijentiranog Hegelova tübingenskog razdoblja, zatim samo usputno spomenutog i nedovoljno razrađenog problema frankfurtske krize, preko određenih filoloških nedosljednosti vezanih za autorstva sveučilišnih disertacija, kao i prešućivanje nekih intimno biografskih i zasigurno manje relevantnih činjenica iz privatnog života, no za cjeloviti životopis po današ-

njim kriterijima zasigurno nedostajućih elemenata, Rosenkranzovo je djelo, od samih početaka posthumnog bavljenja Hegelom, jasno pokazalo smjer filozofijske analitike koji je kritika osvijestila tek desetljećima kasnije i tek nedavno akademski konsolidirala, a taj je da su Hegelove prve faze stvaralaštva jednako filozofijski relevantne za razumijevanje njegova djela kao i njegov kasniji izričaj, te da topički pristupi, koji bi izolirano uzeli u obzir samo određene aspekte njegova kasnijeg stvaralaštva, ostavljaju isuviše slobodnog prostora generiranju interpretativnih suvišaka, s visokim stupnjem rizika od otklona u usporedbi s činjeničnom i povijesnoj istini odgovarajućom, biografskom građom, pojmljenom i korištenom, u velikom broju slučajeva, upravo kao sredstvom, a ne kao svrhom i krajnjim ciljem propagiranih, pa tako i na taj način argumentiranih i uspostavljenih kritičkih i interpretativnih pozicija.

Pavao Žitko

**Karl Rosenkranz on Young Hegel in the Light of
the Contemporary Critique on the Subject Matter**

**The Analysis of Theses Presented in the
First Complete Biography Ever Written About Hegel**

Abstract

This paper discusses the contribution of Hegel's first biographer to the overall understanding of his work through the elaboration and analysis of theses and remarks related to the earliest roots of Hegel's speculation in his youth, i.e. pre-Jena period and certainly the most problematic and least known phase of his philosophical worldview and written expression. The aim of this contribution is, on the one hand, to point out the inestimable importance of the content presented in this biographical overview, as well as the significance of the material consulted, on which the biography is based and which has survived only in a deficiently fragmented form. On the other hand, an important part of the research presented here consists of highlighting and correct historical and critical contextualization of certain inconsistencies and interpretive shortcomings, present in this first-ever written biography of Hegel, which had a significant impact on the subsequent understanding of the origin of the system and the dialectic in Hegel's later and more mature speculation.

Keywords

Johann Karl Friedrich Rosenkranz, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, system, *Nachlass*